

Jag'sizlar (Agnatha) bo'limi

Andijon davlat Pedagogika instituti Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya
yo'nalishi 2-bosqich 203-guruh talabasi

Yo'ldasheva Gavharoy Sanjarbek qizi. Xaydarova Gulzoda Jabarali qizi

Annotatsiya: Bu maqolada biz umurtqalilar kenja tipi jag'sizlar(Agnatha) bo'limi ularning umumiy tuzilishi, ko'payishi va axamiyatlari bilan tanishamiz. Shuningdek jag'sizlar (Agnatha) bo'limining sistematikasi ham keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar:Jag'sizlar (Agnatha) bo'limi, jag'og'izlilar (Gnathostomata) bo'limi, to'garak og'izlilar (Cyclostomata) sinfi, jag'sizlar (Agnatha) katta sinfi,minoga va miksinalar.

Abstract: In this article, we will get acquainted with the general structure, reproduction and importance of the subtype jawless (Agnatha) section of vertebrates. Systematics of the jawless (Agnatha) division are also mentioned.

Key words: Division Agnatha, Division Gnathostomata, Class Cyclostomata, Superclass Agnatha, Minoga and Myxina .

Аннотация: В данной статье мы познакомимся с общим строением, размножением и значением подтипа бесчелюстного (Agnatha) отдела позвоночных. Упоминается также систематика бесчелюстного (Agnatha) отдела.

Ключевые слова: отдел Agnatha, отдел Gnathostomata, класс Cyclostomata, надкласс Agnatha, Minoga и Myxina.

Umurtqalilar kenja tipiga 38000 dan ortiq tur kiradi. O'zbekistonda esa umurtqali hayvonlarning 693 turi uchraydi, umurtqalilar kenja tipiga ki-ruvchi hayvonlar tuzilishi va hayot tarziga ko'ra 2 ta guruhga bo'linadi:

1. Anamniyalar, ya'ni murtak pardasiz (Anamnia) umurtqalilar.
2. Amniotalar, ya'ni murtak pardali (Amniota) umurtqalilar.

Shuningdek, umurtqalilar kenja tipi 2 ta bo'limga bo'linadi:

- 1.Jag'sizlar (Agnatha) bo'limi;
- 2.Jag'og'izlilar (Gnathostomata) bo'limi.

Jag'sizlar bo'limiga jag'sizlar (Agnatha) katta sinfi va bitta to'garak og'izlilar (Cyclostomata) sinfi kiradi. Jag'og'izlilar bo'limiga esa baliqlar (Pisces) va quruqlikda yashovchi umurtqalilar ya'ni to'rt oyoqlilar(Tetra-poda) katta sinflari

kiradi. Baliqlar katta sinfi o‘z navbatida tog‘ayli ba-liqlar (Chondrichthyes) va suyakli baliqlar (Osteichthyes) sinflariga bo‘li-nadi. To‘rt oyoqlilar katta sinfi esa suvda hamda quruqlikda yashovchi-lar, sudralib yuruvchilar, qushlar va sutemizuvchilar sinflariga bo‘linadi. Birlarmi umurtqali hayvonlarning ajdodlari haligacha topilmagan. Lekin, shunday bo‘lsa ham ko‘pgina yirik zoolog olimlar qadimgi umurtqali hayvonlarning qazilma qoldiqlarini tekshirib umurtqali hayvonlarni ikki turga bo‘lishadi:

- 1.Jag‘sizlar (Agnatha) bo‘limi
- 2.Jag‘og‘izlilar (Gnathostomata) bo‘limi

Jag‘sizlar bo‘limi o‘z navbatida qalqonli hayvonlardan (baliqlarga o‘xshash) kelib chiqqan va selur davrida keng tarqalgan. Qalqonli baliqlar o‘z navbatida qalqonsiz baliqlardan kelib chiqqan degan taxmin bor. Chunki, silur va devon davrlarida jag‘sizlarning vakillari keng tarqalgan. Keyinchalik ularning ko‘pchiligi qirilib ketib, faqat bitta shoxchasi baliq-larni terisi va jabrasida parazitlik qilib yashab qolgan. Keyinchalik jag‘-sizlardan jag‘og‘izlilar, ya'ni baliqlar, suvda hamda quruqlikda yashovchi-lar, sudralib yuruvchilar, qushlar va sutemizuvchilar kelib chiqqan.

Murtak pardasiz umurtqalilar(Anamnia) guruhi. Jag‘sizlar(Agnatha) bo‘-limi. Jag‘sizlar (Agnatha) katta sinfi. To‘garaklar og‘izlilar(Cyclostomata) sinfi. Jag‘sizlar dengizlarda va qizman chuchuk suvlarda hayot kechira-digan tuban tuzilgan umurtqalilar hisoblanadi. Skeletida suyak to‘qima-si rivojlanmagan,xordasi hayoti davomida saqlanib qoladi.Juft suzgich-lari va haqiqiy jag‘lari bo‘lmaydi. Miya qutisi va yuz skeleti tog‘aydan tuzilgan. Og‘zi so‘ruvchi tipda va to‘garak shaklida. Haltasimon jabralari endodermadan kelib chiqqan.Halqumining devorida 7-16 juft jabra yo-riqlari bor.Jabra skeleti teri ostida joylashgan. Ichki qulog‘ida faqat ikki-ta, ayrim turlarida hatto bitta chala doira naylari bo‘ladi. Burun teshigi toq-bitta bo‘ladi. Jag‘sizlar-eng qadimgi umurtqalilardir.

Jag‘sizlar katta sinfi ikkita sinfga bo‘linadi:

1. Qalqondor (Ostracodermii) sinfi.
- 2.To‘garak og‘izlilar (Cyclostomata) sinfi.

Qalqondorlar sinfi vakillari devon davrining ikkinchi yarmida qirilib ket-gan. Hozirgi davrgacha to‘garak og‘izlilar sinfiga kiruvchi miksinalar va minogalar kenja sinflari vakillarigina saqlanib qolgan. To‘garak og‘izlilar sinfining o‘ziga xos xarakterli xususiyati ularning primitiv tuzilishi va ya-shash muhitiga moslanish

belgilaridir. Ularda skelet sifatida xorda but-un umr davomida saqlanib qoladi. Miya qutisi va o‘zaro birlashmagan tog‘aylardan iborat. Boshqa umurtqalilardan farqli o‘laroq jag‘lari va juft suzgich qanotlari yo‘q.

To‘garak og‘izlilar sinfi vakillari yarim parazit(minogalar) va parazit(mik-sinalar) holda hayot kechiradi, bu holat ularni tuzilishiga ta'sir ko‘rsat-gan. O‘ziga xos so‘ruvchi shox tishli apparati, kuchli rivojlangan muskul- li tili, yalang‘ochb terisi, ko‘plab shilimshiq suyuqlik ishlab chiqaruvchi bezlarga boyligi bu hayvonlarning yashash sharoitiga moslashganligi- dan dalolat beradi. To‘garak og‘izlilar skeleti tog‘ay va biriktiruvchi to‘qima pardalaridan iborat bo‘lib, uning tarkibida suyak yo‘q. O‘q skeleti qalin biriktiruvchi to‘qima pardasi bilan o‘ralgan xordadan iborat. Juft mayda tog‘aylar tizmasi xordaning ikki yon devorlari bo‘ylab qator joy-lashgan. Bu tog‘aylar biriktiruvchi to‘qima pardasiga botib turadi. Ular orqa miya joylashgan kanalni yon tomonidan chegaralaydi va ustki yoylar deb ataladi. Minoganing ustki yoylari umurtqalar murtagidir. Mik-sinalarda bunday yoylar bo‘lmaydi. Bosh skeleti juda sodda va o‘ziga xos tuzilgan bo‘lib, uch bo‘limdan: miya qutisi, og‘iz oldi voronkasi, vis-seral apparat skeletidan iborat. Jabra qutisi to‘qqista ingichka ko‘nda-lang yoylar va ularni biriktirib turuvchi bo‘ylama to‘r juft tog‘aydan, shu-ningdek, yurakni orqa va yon tomonlaridan o‘rab olgan yurakoldi tog‘a-yidan tuzilgan. Og‘iz oldi voronka skeleti faqat to‘garak og‘izlilar uchun xos. U voronka devorini har tomondan tutib turadigon bir qancha to‘g‘aylardan iborat. Bulardan eng asosiysi halqa tog‘ay va til osti tog‘ayi-dir, to‘garak og‘izlilarning suzgich qanotlarini qator o‘rnashgan ingichka tog‘ay shu'lalar-radialiyalar tutib turadi.

Xulosa: Umurtqali hayvonlar o‘z navbatida ikkita (Jag‘sizlar va jag‘-og‘izlilar) bo‘limga bo‘linadi. Jag‘sizlar (Agnatha) bo‘limi qalqandor hay-vonlardan kelib chiqqan. Shuningdek selur davrida keng tarqalgan. Jag‘-sizlar katta sinfi o‘z navbatida yana ikkita (qalqandor va to‘garak og‘iz-lilar) kenja sinflarga bo‘linadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O. Mavolonov, Sh. Xurramov, X. Eshonov, "Umurqasizlar zoologiyasi" Toshkent 2006 y.
2. Dadayev S, umurtqasizlar zoologiyasidan o‘quv-uslubiy majmua 2021 y.
3. Mavolonov O, Saporov K, Toshmanov Z, Zoologiya (umurqasiz hay-vonlar) Sano-standart nashriyoti. Toshkent 2018 y.
4. <http://www.ziyonet.uz>
5. <http://www.pedagog.uz>

